

PLATTY MÁTYÁS EPOSZA ZRÍNYIRŐL, A SZIGETVÁRI HŐSRŐL

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
MTA Irodalomtudományi Intézet

I.

Szerző, mű, műfaj

A magyarországi neolatin eposz XVIII. századi történetéből egyetlen vonulat került be a magyarországi irodalomtörténet összefoglalásaiba: ez pedig az őstörténeti epika. Érthető ez az egyoldalúság abból a szempontból, hogy az utóélet felől nézve a *Zalán futása* volt az a viszonyítási pont, amelynek előtörténetét érdemes volt szemmel kísérni. Rosszabbul jártak azok a művek, amelyek allegorikusan ábrázolták „Mária országának” történetét, vagy annak egyes epizódjait; még rosszabbul azok, amelyek nem támaszkodtak allegóriára, hanem az igénybe vehető római és neolatin epikus minták közül valamely más megoldásra, más előképre támaszkodva választottak témát, illetve építették föl eposzukat vagy kiséposzukat.

Platthy Mátyás jezsuita tanár 27 éves korában a nagyszombati egyetem előkészítő tagozatán a poétikai osztály tanára volt. Ebben a minőségében lett kötelessége, hogy az 1751-ben, a szabad művészetekből és a filozófiából babérkoszorúsi fokozatot nyert hallgatókat – akik Saighó Ignác professzor alatt védték meg fokozatukat – az egyetemi szokás szerint kötelező ünnepi költeménnyel köszöntse. Hallgatói között – akiknek neve mint „felajánló” szerepel is a kis könyv élén – volt egy valódi sikerre ítélt egyéniség is: Mailáth József (a későbbi költő és író Majláth János jövőző nagyatyja), aki 1802-ben I. Ferenc államminisztere lett. A szigeti Zrínyi Miklósról írott kiséposz gyér méltatásai között találkozunk olyan megállapítással is, hogy a költeményt tulajdonképpen a művet felajánló hallgatók írták; ez merőben valószínűtlen akkor is, ha tudjuk, hogy a poétikai és retorikai osztály hallgatói a jezsuita tanrend szerint kötelesek voltak verseket is írni. Ismervén azonban az „előléptetési könyvecske” (*libellus gradualis*) sok-sok példáját, szinte bizonyossággal állíthatjuk, hogy – ha valóban a diákok írta a gyűjteményből egy-egy darabot – akkor ez szerepelt is aláírásként, vagy más módon a könyvben. Ha viszont – mint ez esetben is – maga a „költészettani osztály”, vagy a „költészet” jegyzi név

helyett a művet, akkor a valóságos szerző az osztályt vezető tanár. Ha az OSZK-ban őrzött példány alapján, vagy más forrásból megállapíthatóan nem ismerjük a nevet, akkor egyszerűen ki kell keresni a jezsuita névtárból a megfelelő évnél, a megfelelő helyen, a megfelelő osztály nevét és akkor célt érünk – ez esetben szerencsénk volt, mert az OSZK példányának (eredetileg Jankowich Miklósé volt) címlapjára valaki ráírta Platthy Mátyás nevét.

Magából a műből is egyértelmű, hogy *több* ember nem írhatta. Egységes költői szándék választotta a különben ritka hároménekes osztást – nyilván Claudianus alapján, aki kötelező szerző volt a jezsuita iskolákban. Tanárra vall az is, hogy a költeményt alárendeli az erudíció bővítésére szolgáló tanrendi utasításoknak: alapul egy olyan szöveget vesz, Istvánffyét, amely a kötelező anyagban bőséges szemelvényekkel szereplő Livius magyarországi megfelelőjeként fogható fel, de a jegyzetekben kibővíti a történeti és művelődéstörténeti háttérrel Bonfinival, Zsámbokival, egy német nyelvű *Turcica*-könyvvel, valamint Stellával, Tolliussal stb. Mivel a poétikai osztály görögül is tanult, ezért módjával görög idézeteket is beszűrt. Vergilius természetesen az egész költészetoktatás alapja, ezért még a haldokló Dido esküjét is Zrínyi szájába adja.

Nagyon érdekes az eposzokhoz kötelező csodás illetve mitológiai apparátus megoldása. Kinek is ajánlja a művet? A Szent Szűznek – itt merül fel először, hogy ismerte-e a magyar Zrínyiászt –, továbbá magának a főhősnek, tehát a szigetvári mártírnak illetve összes mártírtársának! Ez utóbbi megoldás igen ritka a latin eposzokban, ismereteim szerint csak Silius Italicusnál fordul elő, aki *Punica* című eposzában a második ének végén a segélykérést kiterjeszti az összes saguntumi mártírra. (Igaz, hogy a jezsuita irodalomelmélet legnagyobb klasszikus tekintélye, René Rapin ezt a művet elég unalmasnak tartotta, de ettől rendtársai még olvasták...) A hispániai Saguntum városa a II. pún háborúról szóló eposz első színhelye; mivel a védők kétségbeesésükben megadás helyett inkább magukra gyújtották a várost és leöldösték saját magukat illetve egymást, semhogy megadják magukat a karthágóiaknak: mindez az esemény-együttes, illetve motívum feltétlenül rokonságot mutat a tűzben elhamvadó, városukból kitörő szigeti védők epikusán feldolgozható történetével.

Az 1742-es országgyűlésen a rendek igen sok engedményt értek el Mária Teréziának felajánlott segítségük fejében. Többek között sikerült a stájerországi kamara jogköréből kiragadni a hajdani, elkobzott Zrínyi-birtokokat is. Nem lehet véletlen, hogy Nagyszombatban – ráadásul a

primási palotában előadott – iskoladrámában bukkan fel a szigeti Zrínyi Miklós alakja. A szerző a spanyolországi német családból származó Friz András. Ő még teljesen heroikus öngyilkosságra veszi a figurát; Zrínyi, az atya egyenesen rábeszéli fiát, hogy vele együtt haljon meg. (Ebből legalább biztos, hogy a derék szerző nem olvasta sem a Zrínyiászt, sem a Zrínyi családdal kapcsolatos forrásokat.) Platthy Máttyás műve úgy is felfogható, mint ennek a kissé elhamarkodott műnek a korrekciója.

A csodás elemmel a szerző egyébként igen óvatosan bánik, megelégszik azzal, hogy egy-egy erdőirtáskor meneküljenek a mezei és erdei istenségek illetve nimfák. A mű végén azonban komolyabban bánik a csodás elemmel, ugyanis a jámbor Cerenkó Ferenc, Zrínyi komornyikjának alakját nem kisebb személyiség ölti fel, mint Zrínyi őrzőangyala. Szent Bernát igen sok szépet írt az őrzőangyalokról, így azt is, hogy a rájuk bízott halandó végórájának közeledtekor különösen aktivizálják magukat. Itt is így történik; a történeti forrásokban emlegetett atyai kardot, amellyel Zrínyi első sikereit aratta, most éppen ez az inasnak öltözött angyal nyomja a kezébe a hősnek, hogy az rádöbbenjen végzetére. A kard markolatán ugyanis azok a főbb események vannak ábrázolva, amelyek a hős életére vonatkoznak; szerepel közöttük azonban az elkövetkezendő hősi halál is (Platthy így utánozza Vergiliust illetve Valerius Flaccust, akik persze nem kardmarkolattal, hanem falfestményekkel oldják meg a jövőre történő utalást).

Szulejmán haláláról nem szól a költő, Zrínyi világtörténelmi jelentőségét mégis evidenciának veszi. Úgy gondolom, hogy bátoríthatta ebben a nemzetközi *Turcica*-irodalom egy különleges műve is, Richelieu „szürke eminenciása”, a kapucinus József atya *Turcias* című eposza, amelyben a világtörténelem végét eldöntő keresztény-mohamedán összecsapást megelőző diadalmenetben ott szerepel a magyar Hunyadi János, illetve vele együtt Kapisztrán Szent János is... A francia neolatin költő ezt a művét egyébként annak a VIII. Orbán pápának ajánlotta, aki kitüntető figyelemmel fogadta annak idején Zrínyi Miklóst, a költőt...

Még egy szempontot kell kiemelnünk: a Zrínyihez és mártírtársaihoz intézett kettős segélykérésben Platthy ügyesen elrejtí a Cicero művében (*Tusculanae Disputationes*), annak is első könyvében olvasható gondolatmenet lényegét, vagyis azt, hogy azon hősök, akik hazájukért halnak, vagy a homéroszi boldogok mezejére kerülnek, vagy egyenesen a mennybe. Ezt a finom kettősséget a lélek túlvilági sorsával kapcsolatban

egészen Arany János verséig (*Honnan és hová*) egyetlen költőnk sem érinti...

Bibliográfia

- Clauser Mihály: *A Zrinyiász sorsa (1651-1859)*, „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, Budapest 1934, 17-21.
- Dainville, François de: *L' éducation des jésuites*, Les Éditions de Minuit, Paris 1978
- Dedouvres, L.: *De Patris Josephi Turciados libris quinque*, Germain et G. Grassin, Andegavi (= Anjou) 1894
- Écsy Ö. István: *Sziget vára és Zrínyi a magyarországi latin költészetben*, Új-Somogy Nyomda- és Lapkiadó R.-T., Budapest 1935 (Csurgói Könyvtár I. kötet)
- Italice, Silio: *Le guerre puniche*, introduzione, traduzione e note di Maria Assunta Vinchesi, I-II., testo latino a fronte, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano 2001
- Jákó Károly: *Fejezetek a magyarországi XVIII. századi latin epikából*, Németh József könyvkereskedése, Budapest 1913, 8-20.
- *Jezsuita iskoladrámák* (ismert szerzők), s. a. r. Alszeghy Zsoltné – Czibula Katalin – Varga Imre, Argumentum Kiadó – Akadémiai Kiadó, Budapest 1992 (RMDE XVIII. sz., 4/1), 211-248 (Friz András, s. a. r. Varga Imre)
- Rapin, René: *Les réflexions sur l'éloquence, la poétique, l'histoire et la philosophie*, Tome second, à Amsterdam, Chez Abraham Wolfgang, MDCLXXXIII
- *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu*, introduzione e traduzione di Angelo Bianchi, testo latino a fronte, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano 2002
- *Roman Epic*, edited by A. J. Boyle, Routledge, London – New York, 1996
- Vissac, L'abbé: *Histoire de la poésie latine en France au siècle de Louis XIV*, Auguste Durand, Paris 1862

A következőkben – mivel kevés példány maradt, és a költemény gyakorlatilag ismeretlennek tekinthető – közlöm Platthy Mátyás költeményének szövegét. A helyesírási sajátságokat megőriztem (pl. ae-oe kettősség, nagy kezdőbetű használata), a verssorokban csupán a rövidítéseket oldottam fel. A verssorokat énekenként beszámoltam. A bekezdéssel jelzett részeket előre írt számokkal jeleztem. Kerek zárójelben tüntettem fel az eredeti nyomtatvány lapszámait. A gyér sajtóhibákat megjegyzés nélkül javítottam. A jegyzetekben, illetve a címlapon, az ajánlásban, a tartalmi összefoglalásban és a felajánlók névjegyzékében a rövidítéseket szögletes zárójelben kiegészítettem. A jegyzeteket egyébként énekenként folyamatosan beszámoltam, mert eredetileg laponként nagybetűs jelzéssel kezdődtek újra.

II.

Platthy Mihály: NICOLAUS ZRINYIUS

[Az eredeti nyomtatvány javított és szerkesztett kiadása]

[A1]

NICOLAUS ZRINYIUS

Honori

ILLUSTRISSIMORUM, PERILLUSTRIMUM
REVERENDORUM, PRAENOBILIUM, NOBILIUM, AC
ERUDITORUM DOMINORUM,
DOMINORUM
NEO-BACCALAUREORUM,

DUM

In Alma Archi-Episcopali Universitate S[ocietatis].J[ESU].
Tyrnaviensi Prima AA.[= Artium] LL. [= Liberalium] et Philosophiae
Laurea donarentur.

PROMOTORE

R[everendo].P[atri]. IGNATIO SAJGHO,
e Societ[ate]. JESU, AA.[= Artium] LL. [= Liberalium] et Philos[ophiae].
Doctore,
ejusdemque Professore Ordinario.

A POESI TYRNAVIENSI DICATUS.

TYRNAVIAE,
TYPIS ACADEMICIS SOCIET[atis]. JESU,
ANNO MDCCLI.

(A2^r)

ILLUSTRISSIMI, PERILLUSTRES,
REVERENDI, PRAENOBILES, NOBILES
AC
ERUDITI DOMINI

DD[= Domini]. NEO-BACCALAUREI!

*Quem in praesentia eruditus laboribus Vestris honorem decernit
Philosophia, tributariae Vobis Musae gratamur, DD[=Domini]. NEO-
BACCALAUREI! Ejus animi testem notissimi Europa tota Herois
NICOLAI ZRINYII virtutem honoribus Vestris nuncupamus, versu, qui a
Tyronibus, nulloque adhucdum ad majora paratis usu, poterat expectari. Si
minus Vobis vectigal dependimus, quam aut mos, aut diei hodiernae
splendor postulabat, ne id vitio nobis detis; legi maluimus, quam a
magnitudine operis laudem aucupari. Florete DD[=Domini]. NEO-*

[A2^v.]

*BACCALAUREI, hodierna aucti laureola, commodisque eam Patriae, ubi
majoribus honorum accessionibus maturuerit, impendite.*

HONORIS VESTRI

*Studiosissimi
POETAE TYRNAVIENSES.*

(A3^r.)

**NOMINA OFFERENTIUM.
PERILLUSTRES, PRAENOBILES,
NOBILES.
ORDINE ALPHABETI.**

II. JOSEPHUS MAILÁTH de Székhely,
Hungarus Baráthiensis, ex Comita-
tu Hontensi, Seminarii Sancti Adal-
berti Convictor.

PAULUS MOTTESSICZKY de Ea-
dem, Hungarus ex Comitatu Tren-
chiniensi, Seminarii Mariano-Szelep-
cséniani Convictor.

THOMAS NEDECZKY de Eadem,
Hungarus Posoniensis, ex Comita-
tu eodem.

CAROLUS PALLICS, Hungarus
 Neosoliensis, ex Comitatu Zoliensi,
 Seminarii Santi Adalberti Alumn[us].
 [A3^v]

IGNATIUS GUDICS, Hungarus
 Maithényiensis, ex Comitatu Po-
 soniensi.

JOANNES KÉSMÁRKY, Hungarus
 Csötörtökiensis, ex Comitatu Po-
 soniensi.

JOSEPHUS TRUMMER, Hungarus
 Ovárinensis, ex Comitatu Mosso-
 nyiensi.

LADISLAUS LIPTHAY, Hungarus
 Ipoly-Kovácsiensis, ex Comitatu
 Neogradiensi.

STEPHANUS NEDECZKY, Hun-
 garus Vértensis, ex Comitatu Co-
 maromiensi.

(7)

ARGUMENTUM.

Sexto et sexagesimo supra millesimum quingentesimum anno Solymannus, pacatis Orientis rebus, cum tanto, quanto haud unquam ante, armorum apparatu irrupit in Ungariam. Gyulam Pertaffo, Sororis suae Filio Purpurato arcta premendam obsidione commisit: ipse Agriam suscepit expugnandam; sed mutato subinde consilio validissimum exercitum Szigetho admovit. Praeerat ea tempestate arcis Magnus ille Turcarum Domitor Nicolaus Zrinyius, qui cum exiguo suorum manipulo ita contra innumerabilem hostium multitudinem rem gessit, ut omnem potiundi Szigethi spem Solymanno adimeret. Sed cum conjectis ab hoste ignibus ingens arcis tecta flamma corripuisset, neque saeviens late malum ullo sopiri (8) modo posset, et, quo res evasura esset, satis appareret, arce cum suis egressus Zrinyius in hostem irrumpit, magnâque edita strage, multo

jam barbarorum sanguine decorus, acriter pro Patria dimicans gloriose occumbit. Vide Istvanf[fii]. Rer[um]. Hung[aricarum]. lib[rum].

23.

§ I.

Causae, et apparatus obsidionis. Pontem Danubio primum ad Petri-Varadinum, Dravo subinde ad Essekinum imponit Solymannus, et Szigethum trajicit exercitum. Fama vicini belli percellitur Styria.

- [1] Bella, Ducemque cano, quondam inter busta Szigethi
 Qui Patriae occubuit studio: celeberrima facti
 Gloria perstat adhuc, nullique tacebitur aevo.
 Quosque ibi praeterea pactae contraria paci
 5 Arma dedere neci, nullo vincenda labore
 Pectora; virtuti si par fortuna fuisset,
 Aut animis numerus; tantis oblivia bellis
 Demere nam par est, memorique adjungere famae
 Fortia facta virum, quae nulla aboleverit aetas.
- (9)
- [2] 10 Tu mihi, Pannonici Tutrix Sanctissima Sceptri,
 Et tu, magnorum dignissime sanguis Avorum,
 Zrínyi! pande, quibus tunc tellus arserit armis
 Hungara, et in nostrum deduc tua praelia carmen.
 Vos quoque, quos illic causa Regisque, Deique
 15 Contigit oppetere, et vitam pro laude pacisci
 Sanguine defensae Patriae! sive arva tenetis
 Clarorum bellis Juvenum, sedesque beatas;
 Seu Caeli (nec vana fides) vos parte locavit
 Virtus, et summos aequantia fata triumphos,
 20 Este boni, et, si vos fas appellare, Poetae
 Pandite praeclara conclusos morte labores.
- [3] Exonerat sese dextra, Savusque sinistra.
 Tollunt aërias illic caput alta sub auras
 25 Maenia, ^{1.)} tuta loco, fluviique binominis undis.
 Hac Biston quondam, Bellantum millia secum

- Multa trahens Asia, fatalia signa ferebat
 Agriae, et armatas vires Orientis, ab imis
 Aequassent terrae versam quae sedibus Urbem;
 30 Hanc nisi vel Zrinyii virtus, vel iniqua Szigethi
 Maenibus, atque Viris vetuissent fata ruina.
 Huc sese, Pelopis ^{2.)} quotquot dedit insula bello
 Aptos, vel Macedon; quotquot Maeotis Alumnos
 35 Martis habet, telisque minax, numeroque ^{3.)} Juventus
 Intulit, arma fremens: Huc excita finibus omnis
 Thracia mille tulit vexilla undantia lunis. ^{4.)}
 Hic Scythici stabat Martis funesta supellex,
 Cuique parem nunquam submisit Turcia bello.
 [4] Vix hic texendis vestigant pontibus aptam
 40 Materiem, vicina simul, nigra tecta ferarum,
 Silva cadit; caesae veniunt ad littora pinus,
 Enodisque abies, truncataque brachia quercus,
 Mille ferunt fagos, axique gementia mille
 (11) Plaustra vehunt imis scissas radicibus ornos.
 45 Praecipitatur opus: passim jacet omnis ad undas
 Materies: Solyman fortemque, modumque laboris
 Praecipiens, alacres laudat, stimulatque morantes.
 At Ducis admonitu promptus data munera miles
 Exequitur: crebra quercum secat ille bipenni,
 50 Hic findit cuneo: serra pars dividit ornos,
 Pars onera accipiunt, acceptaque sedibus altis
 Mille manus sternunt Juvenum, firmaque revinctas
 Disponunt compage trabes: fit pervius amnis,
 Jungunturque suo contraria littora ponte:
 55 Silvae se medio positas mirantur in Istro.
 [5] At simul ac senior, redimitus arundine frontem,
 Ister sensit onus, vitreis caput extulit undis,
 Incumbensque super muscosam, exhorruit, urnam.
 Jamque super structis undantem pontibus hostem
 60 Excutiat dorso indignante, ruatque refusis
 Contra vorticibus; quin septem ^{5.)} brachia strato
 (12) Injiciat ponti, et sex denos, flumina, natos

- Advocet auxilio, ni patria tecta relinquat.
 Interea stygiis crines implexa colubris
- [6] 65 Tisiphone, gemina hinc illinc stipata sorore,
 Vulgat: Siclosiae Mehemetem ^{6.)} nocte peremptum
 Concubia, et Peuces ^{7.)} vastata suburbia Zrinyii
 Arte, doloque Ducis, faecundaque pectora tundens
 Odrysiis spargit belli nova semina castris;
 70 Semina sed fundo versura subinde Szigethi
- (13) Pergama, de tanto vix nunc noscenda Szigetho.
 Deinde faces quassans manibus, multoque veneno
 Ora tumens, passim raptos de crinibus angues
 Dispergit castris. Illi dant sibila spiris
- 75 Terribiles, saniemque vomunt, animosque pererrant
 Militis, inceduntque odiis, et pectora tabo
 Respergunt stygio: Rabies, atque ultio Regis
 Urit caeca fibras, capitisque miserrima chari
 Extimulat clades. Catulis orbata Lybistis
- 80 Sic non ursa fremit, silvae furibunda per omnes
 Lumina cum torquet partes, vestigia circum
 Venantum explorans. Jam Zrinyii sanguine manes
 Mehmetis saturare juvat: stat cladibus iras
 Explevisse novis, fundamentisque Szigethum
- 85 Vertere: Tartarae stimulant, fera monstra furentem
 Eumenides; mora nulla: suum jam littora Dravi ^{8.)}
 Accipiunt pontem: structis glomerata Juventus
- (14) Pontibus arma fremit: Vastos seges aerea campos
 Jam tenet, et longe sonat ungula crebra, Virumque
- 90 Auditur clamor, fremitusque ardescit equorum.
 Ac veluti flavae si quando multus in agris
 Incumbit segeti Boreas, sinuantur aristae,
 Accelerantque fugam; certe fugisse videntur,
 Et sulcos liquisse suos, messorumque putatur
- 95 Jamjam solliciti spem frustratura coloni.
 Haud aliter Scythicis undabant littora turmis.
 Jamque repercusso propius splendentia sole
 Bistonis arma micant: fluitant vicina per auras

- Signa: Szigethanis Oriens stat totus in arvis.
 [7] 100 Huc ubi delati, Tyria tentoria mille
 Pandunt texta manu, niveisque nitentia lunis.
 Arduus hic Solymannus equo, quae cuique cohorti
 Sit statio, lustrat: Quae sint loca commodo vallo?
 Quaeque loci facies? Quae sint fastigia muri
 105 Hostilis? Quibus insidiis, qua parte petenda?
 Quo tormenta loco, bellique locanda supellex?
 Quaeque sit excubiis, et quae pars apta struendis
 Aggeribus? quantam capiat cava fossa paludem?
 Omnia lustrat equo circum: Spumantia mandit
 110 Frena Ducis sonipes: micat auribus, audit habenas,
 (15) Huc illuc versus, jactatque micantia colla,
 Collectosque cavis spirat de naribus ignes.
- [8] Jamque sub Hesperiiis Titan caput occultit undis,
 Praecipitatque diem, et noctem redeuntia ducunt
 115 Sidera: Bistonidum volucres pars cespite somnos
 Carpunt: pars vigiles sub papilionibus horas
 Odrysio sermone trahunt, et corpora curant:
 Nil profecturo sceleratas flumine mentes ^{9.)}
 Pars piat, et vel te inclamans, Mahomete, vel altam
 120 Suspiciens Lunam voto veneratur inani:
 Discurrunt castris alii: custodia circum
 Excubias agit insomnis: noctem ignea passim
 Fax abigit, crebroque frequens intermicat igni
 Papilio, multis collucent castra favillis.
- [9] 125 Interea rapidis qua Mura revolvitur undis,
 Et se majori properat conjungere Dravo,
 Quaque Szigethanae nimium vicina ^{10.)} procellae
 (16) Multa metu belli resonant incudibus antra,
 Nuncia Fama venit, terrens, quas transvolat, urbes
 130 Adventu Thracum, et tanti discrimine belli.
 Qualis ubi flexo calamus dimissus ab arcu
 Qua se cunque tulit, multo nemus omne fragore
 Implet, et in tota sonitum dat valle, forasque
 Cogit in abstrusas mortis terrore cavernas.

- 135 Ac veluti deserta super Nasamonia vectus
Sibilat Auster, agens nimbo, aut verrit arenas
Littoribus Lybiae, et vastis grassatur in arvis.
Haud secus illa volat, Styriaeque allabitur oris.
Hic atro cincti corio, et nigra brachia nudi
- 140 Incumbunt Steropes operi, ferrumque cavata
Effossum tellure coquunt, ignique subactum
Tundunt, et summis adnixi viribus instant.
Desudant Operae, et, quidquid saecunda metalli
Condit terra sinu, promunt, fabrisque ministrant
- 145 Materiem: labor urget opus noctemque, diemque.
Fama volans Styriae quamprimum constitit antris,
Vulgat: finitimas quantum Bellona per urbes

(17)

Saeviat: ut totis descendant Turcica campis
Agmina: quanta cohors Oriente coacta Szigethum

- 150 Ingruat, et totis forsán nunc impetat armis.

[10]

His super accensi incumbunt, pariterque laborem
Sortiti, celeres funguntur munere fabri.

Hic pars sub lima quid nescio versat edaci:

Fingunt pars clypeos: candentem tundit in enses

- 155 Pars massam: Loricam humeris hic format: hic hastam,

Ille cavat capitis tegmen, properantque laborem.

At reliquos stimulans, turbae qui praesidet omni,

Urget opus simul incumbens sociisque Pyrarchus:

Nunc, inquit, nunc tundite, cudite, tendite ferrum,

- 160 O Socii! Belli formetur vomer in usum,

Transtraque, dentatusque ligo, conflentur in ensem

Falces; his alias opus est: nunc ensibus usus.

Haec ait: utque petit res, curva forcipe massam

Transversat durata manus: sonat incita pulsu

- 165 In numeros incus: manibus manus, ictibus ictus

Respondet: circum dat lamina tansa favillas.

Fervet opus stmulante metu: stridentia mergit

(18)

Arma lacu trepido, et passim fabricata Pyrarchus

Spargit humi: tum siquid hiat, vel siquid ad unguem

- 170 Non factum, redditque foco, follesque trementes

Examinat, furcaque novos superaggerit ignes,
 Aggestosque fovet, corio dum temperat udo.
 Flamma micat, crepuere foci: factum ille resumit,
 Malleolisque retractat opus: sit machina bello
 175 Apta; sed in tantis nil profectura periclis.

§. II

Ad agendam fortiter contra barbaros rem suos hortatur Zrinyius. In Militem, violatae legis bellicae reum, severe animadvertit. Commilitonum nonnullis excurrendi in hostes potestatem facit.

[1] Zrinyius ut celsa vidit sublimis ab arce
 Adventare Viros, fremitumque exceptit equorum,
 Jamque Szigethanis hostem consistere campis
 Conspicit, excubias duplicat, sociisque coactis
 5 Consulit in medium, nudoque sub aetheris axe
 Insurgens tumulo stricto sic ense profatur:
 (19) Magnanimi Hunniadae! tandem, quem saepius ipsi
 Optastis, campo toties fudistis aperto,
 Hostis adest. Siquid quondam potuistis in armis,
 10 Nunc monstrate, Viri! et, qua sidera, Pannon, adibas,
 Utere nunc Virtute; Tua Victoria dextra
 Statque, caditque: Tuis spem Patria ponit in armis.
 Victorem sperate Deum: confidite ferro,
 Exigui quamvis numero; sed vivida semper
 15 Virtus, et bellis toties spectata. Tyrannus
 In vobis, quod vincat, habet; quin, si Deus adsit,
 Quo superetur, erit; numero gens Turcica fortis,
 Vos virtute. Sciat Biston, stipendia quales
 Forment nostra Viros. Nec Zrinyii, Patria, segnem
 20 Experiere manum; primus per tela, per hostes
 Aggrediar clarum facinus: Quae Militis, illa
 Sors eadem Ductoris erit: discrimine stringam
 Arma pari, pulchri Dux, et Collega laboris.
 Qua socii statione cadent, occumbere, juxta
 25 Zrinyius audebit: Patriae devota saluti

Est manus, est animus lucis contemptor, et illo
Hostiles ridebo minas, hoc, quidquid acerbum est,
Ante seram, captam quam cernam inglorius arcem.
Dum servem Patriam, dum me pugnante Szigethi

(20)

30 Arx invicta manes, vivam, moriarne, perinde est.
Siquid fata parant, nostro si meta labori
Extrema immineat (versant mortalia casus
Innumeri) tibi Martis opus, tibi summa Szigethi
Credita res, Alapi, ^{1.)} tibi sit jus omne regendae
35 Militiae, commissa arcis tibi cura tuendae.

Hunc reliqui signate Ducem, observate Nepotem.
Nunc patriae jurate fidem, jungite dextras,
Quaque Patres praeiere, pares pugnate Nepotes

[2]

His acuens dictis audentem in praelia pubem
40 Zrinyius, Indigetes Patriae, Superosque precatur:
Ultiores surgant fidei, si fallere quisquam
Audeat, et paenas infido a Milite poscant. ^{2.)}

[3]

Infame interea, Duce sic mandante, sub auras
45 Erigitur lignum (quercu infabricata bicorni
Machina) sub latis qua panditur aula fenestris.
Huc agitur belli curas, Martemque perosus,
Spretarumque reus legum ^{3.)} post terga revinctis

(21)

Nescio quis manibus, reliquis documenta daturus
50 Servandae fidei: Patriae nil tale merenti
Perfidus, Ungaricoque indignum sanguine monstrum.
Nec mora: sublato (sic Dux vult) milite Lictor:
Segnis, ait, prodi hinc anima, et trabe nectit ab alta
Vincula funestae mortis, quae subdita mento
55 Elidunt fauces: pendentia brachia jactat
Miles, et expirans alternis calcibus auras
Verberat, ignavoque gemit sub pondere lignum.
Illum expirantem spectans, animamque trahentem
Zrinyius: Hanc, inquit debes improbe nobis,
60 Et Patriae paenam. Probrosam, et triste luisti
Supplicium; sed digna tuis haec praemia Ductor
Do meritis: Moriaris iners; haec praemia, nolunt

Qui Ducibus parere, ferunt. Hoc, perfide, ligno
 Perfidiae facies sociis spectate timorem,
 65 Impastosque tuo satiabis sanguine corvos;
 Qui durare diem, nisi mens tibi laeva fuisset,
 Et Patrios mecum poteris servare Penates.

[3]

Sic ait: et socios, tecto interiore vocatos
 Sollicite curare jubet, quorum indiget usus
 70 Belli, quae faciant arcendo maenibus hosti.

(22)

Illi instant operi: structis stant maenia septis
 Tuta, manu Virum; at longi cunctatio belli
 Displicet: excursus, et aperti copia Martis
 Poscitur, ^{4.)} et Zrinyii pertentat vocibus aures
 75 Assiduis miles, quem praemia tanta manerent,
 Incertus; sortem sibi quisque sed optat amicam.
 Increpitat, votisque Virum vehementibus obstat
 Zrinyius, incassumque diu cunctatus, ahenae
 Imponit sortes galeae, ductasque viritim

80

Distribuit: varias cassis movet arbitra sortes,
 Et dirimit litem, quis aperto praelia campo
 Miscere, et Scythicis primus concurrere signis
 Ausit? quis tanto primus dignandus honore?
 Prima Radovanum sors duxit casside, fortem ^{5.)}

85

Altera Dandonem: non exorabilis ulli
 Praeterea Juvenum, multorum perfida pressit
 Nomina magna Virum, primoque invidit honori.
 Jamque sub occasum, primaeque crepuscula noctis

(23)

Arce Radovanus, pulchri Dux, faxque laboris,
 90 (Nescius heu! Quam perniciem sibi fata pararint)
 Egreditur, delecta trahens secum agmina. Dando
 Pone subit: sequitur patulis effusa Juventus
 Portis, quos Ducibus socios dedit esse laborum
 Zrinyius. At vario socii sermone sequuntur

95

Illustres animas, nunquamque deinde videndas.
 Quemque cupit, reliquis non invidet ullus honorem;
 Quin sequitur votis, Diique, inquit, bella secudent,
 O Socii! Patriae natos, bellique periculis

Arma probent vos vestra; pigri nos Martis in umbra
 100 Interea indecores ludemus inania bella,
 More canum clausi; sic Dux sortesque tulerunt.

[4] Haec mussat passim miles, nec corde dolorem
 Dissimulat, votisque Ducem, precibusque fatigans
 Ardet magnanimae quivis comes ire cohorti.

105 Ante alios prima vixdum lanugine malas
 Aspersus; virtus sed cui sua sufficit annos,
 Non unaque vigent exercita membra paloestra,

(24)

Gerecius tacito conceptum pectore vulnus
 Testatus, maestoque trahens suspiria corde:

110 Mene, inquit, socium pulchgris accedere caeptis,
 Dux, prohibes? Pensas virtutem scilicet annis?

At bellis isto par est mihi robur in aevo,
 Parque mihi est aetas Marti: mea sufficit armis
 Dextera: sunt animi, sunt justae in praelia vires,

115 Et virtus annos superat. Da ponere, Zrinyi!
 Prima rudimenta, et dignum Tyrone laborem
 Cede tuo; quo sim formatus in arma Magistro,
 Ostendam, et primis pretium Mars sumet ab annis.

[5] Haec ait: ardori Juvenum tamen usque repugnat
 120 Zrinyius, et precibus non exorabilis obstat;^{6.)}

Optato citius belli namque affore tempus,
 Venturumquediem, nec jam procul esse, cruento
 Pulvere cum pulchros in aperta pericula Mavors
 Deposcat: tunc arma ferant, tunc robore pleno

125 Ostendant, dextra quantum quis possit, et armis?
 Quidve salus poscat Patriae? Nunc Marte negato
 Abstineant, seseque opera ad majora reservent.
 Sic mandare Ducem: ductas ita dicere sortes.

(25)

[6] Jam longe avulsi numero, amplexuque suorum
 130 Dando, Radovanusque, Virum socia agmina ducens,
 Castra inimica petunt celeres, et celsa Szigethi
 Maenia respectant: signis, nutuque salutant
 Conspectos socii campis, oculisque sequuntur
 Jamque propinquabant hosti, jam castra subibant;

135 Cum subito gemini, ^{7.)} praelongis pectora tecti
 Primores Thracum barbis, circumque voluti
 Lintea densa caput, cum barbarico ululatu
 Erumpunt, produntque viros, sociisque vocatis
 Subsidio, miscentque manus, et praelia primi
 140 Intentant. Pannon, numero licet impare, reddit
 Vulnere vulneribus: multus demittitur orco
 Thrax passim, primoque favet fortuna labori.
 Prima acie pugnat, non una clade superbus,
 Dux Bulucbassa; primum pugnare decebat.
 145 Filius huic juxta, qua Mars acerrimus instat,
 It comes infelix Usreffus, signa secutus
 Patris, quem crebro Byzanti bella petentem

(26)

Tentavit revocare, et iter suspendere Mater.
 Obvius huic Dando media cervice revulsum
 150 Ense caput ferit: emissis it sanguis habenis;
 Usreffus per equi moribundus volvitur armos.
 At Genitor casu Nati commotus, et ipse
 (Assurgens dextra ferrum dum librat ab aure)
 Caeditur: utque ruit, duplicato poplite terram
 155 Pulsat; sed revocans animos ad membra, putatum
 Assurgit terra funus, circumque requirit
 Arma labans: veluti si cui vertigine tectum
 Ambulet, immodico dum perditus helluo vino
 Immaduit: verbis illi Radvanus amaris
 160 Insultans: morere, et Genitor ne desere Natum,
 Inquit, et impacto rursum per tempora ferro,
 Sternit humi titubantem, et sub nigra tartara mittit.

[7]

Sorte ferox prima, strictum, calidumque priori
 Caede, rotans Dando media inter millia ferrum,
 165 Jusuphum petit; at flexis dum fertur habenis
 (O! belli eventus varios!) prolabitur ictus
 Glande caput, frenisque manu moriente remissis,
 Excidit infelix: sonuere armata cruento

(27)

Membra solo. Sortem socii miseratus acerbam,
 170 Exanimumque videns corpus Radvanus: inultus

- Ne moriare, inquit, pulchrae solatia mortis
 Ista, Dando, tibi manes mea dextra sub imos
 Inferias mittit. Dicens haec, frena prehendit
 Jusuphi, et lateri lethalem condidit ensem;
 175 Ille cadens pulsat moribundo ter pede terram.
- [8] Tum vero exardent animi, confusaque mixtis
 Praelia crudescunt manibus: cruor imbuit arma
 Mutuus: hinc Biston, premit illinc Hunna Juventus,
 Alternantque vices, et caedem caede reponunt.
- 180 Jam, tergo revolutus equi, volucrique sagitta
 Confixus, Radvane, ruis, quo te tua virtus,
 Aut animus praeceps, et bellicus abstulit ardor.
 Jam numero cedit virtus, securaque lethi
 Pectora, Pannonii Pugiles in pulvere passim
- 185 Volvuntur, fortesque animas per vulnera ponunt.
 Nocte silente virum capita a cervice revellit
 Biston, et erectis, atro manantia tabo
 Praefigit contis. Fato meliore beandi,
 Illaesique tot in pugnis (miserabile visu)
- 190 Pascitis, Heroes! infausto in stipite corvos.
 (28)
- [9] Zrinyius interea vires hostisque, suasque,
 Et saevi reputans Martis discrimina, pernox,
 Insomnisque Viros expectat, pectore volvens
 Ingentes curas, et circum maenia oberrans,
- 195 Inque vices omni socios statione revisens.

§. III

Barbari deditionem crebris assultibus, sed irrita conatu urgent: muros
 machinis labefactant: coniectis denique ignibus arcem incendunt. Saeviente
 late flamma, quae nulla ratione restingui poterat, suos ad opetendam
 fortiter pro patria mortem accendit Zrinyius: cum exiguo Heroum manipulo
 in confertissimum assilientium globum erumpit: magnam stragem edit:
 accepto gemino vulnere
 gloriose occumbit.

- [1] Postquam prima novae rubuere crepuscula lucis,
 Illuxitque dies claro nitidissima caelo;
 Apparent pali campis, praefixaque palis
 Caesarum capita alta Virum, vestigia Martis
 5 Infausti: apparent currus, queis densa ferarum
 Tecta vehunt Thraces, et nunquam passa securim
 Robora Bistoniam: fugiunt nemorisque, suoque
- (29) Perculsi damno Fauni, Dryadesque puellae,
 Et Satyri, et pinu redimiti tempora Panes.
 10 Illi alacres instant operi: pars vimine querno,
 Arboribusque replent, et vinctis cortice virgis
 Vallum, ^{1.)} quo muros stagna intersusa coërcent:
 Pars tortis textos juncis, sua maenia, corbes
 Congesta stipant terra, murisque minantur.
 15 Illic ducuntur tractus tellure sub ima,
 Effossoque procul sub terram fornice serpunt.
 Hic struitur magnis ad praelia molibus agger.
 Haud secus, ac geniti quondam Tellure Gigantes,
 Enceladus, Briareusque minax, ingensque Typhoeus,
 20 Captivo aggressi detrudere sidera caelo
 (Ausi grande nefas!) victoque imponere leges
 Caelicolum Regi; supponere Pelion Ossae,
 Et coacervatas ad sidera tollere moles
 Instabant humeris centum, centumque lacertis.
 25 Huc tormenta, globosque ferunt, huc pulveris atram
 Materiem: adversos repetito fulmine muros
 Hinc quatiant: armisque viros, turresque lacesunt.
 Quin et congesta repletas arbore fossas
- (30) Eggressi superant hostes: it clamor ad auras
 30 Bellicus, appositis tentantur maenia scalis.
- [2] Sed nec Pannonibus lenta est manus: arma rependunt
 Armis, et suetas opponunt artibus artes, ^{2.)}
 Instaurantque citi muros, qua machina saevit,
 Quaque aditum tentant hostes, seralibus imbrem
 35 Effundunt tubulis, et strictis ensibus ardent,
 Praecipitantque viros: proni illi corpore, et atro

Vulnere deformes fossis volvuntur apertis.

[3]

Interea piceas alii per inania taedas,

Arsuras alii jactant per moenia (faeta

40 Sulphure monstra) pilas, quo non violentius ullum

Est genus armorum, si quando per aëra curvo

Delatae motu, piceum sublimibus ignem

Spargentes tectis, magno sua viscera nisu

Rumpunt, et tristi vastant vicina ruina.

45 Nec mora: Vulcanus super alta cacumina vento

Volvitur, ^{3.)} exuperant flammae, crepat Auster in atris

(31)

Ignibus: ingenti pestis diffunditur arce,

Qua flammis alimenta trahunt, et pabula praebet

Igni materies. Exhaustis fontibus ignes

Restinguunt Hunni; fuis sed crescit ab undis

50 Saeva lues, duroque etiam super imbrice vivit.

Tristia jam totis fervent incendia tectis,

Jam late densas flammis ambesa favillas

Spargunt, et tardum dant tigna cadentia fumum.

[4]

Arce fuit summa vastum conclave, pepercit

55 Cui pestis. Pendent illic laquearibus altis

Illustris decora alta Domus, ^{4.)} pugnataque bella

Parietibus fulgent pictis, oculosque morantur.

Hic hastae, hic multam dans ferrea fistula lucem,

Hic spolia, et fulgens annosa per atria thorax,

60 Et clypei, clypeisque nitent insignia facta

Magnanimi Herois, finitaque bella triumphis.

Hic, qui Regalem viduarunt Civibus Albam,

(32)

Morte nefas pendunt, ^{5.)} et sub nigra tartara Zrinyii

Ense ruunt ter mille Viri: servere putares

65 Praelia vera, armisque Viros concurrere veris,

Sic docta sunt sculpta manu. Mons Claudius illic

Fulget, ^{6.)} et Arslanis deletae Marte cohortes.

Insingnem in reliquis Eunuchi clade Babocsam, ^{7.)}

Et partas passim per multa pericula palmas

70 Cernere erat, longo quas fecerat argumento

Artificis labor, et scutis incidit ahenis.

Parte alia positi spatiis aequalibus enses,
 Et chalybis series pendet metuenda recurvi.
 Hic toties quondam Saraceno in sanguine mersus
 75 Mucro nitet: Pater ^{8.)} hunc, jamjam moriturus, amoris

(33)

Pignus habere dedit Nato, magnumque Paternae
 Virtutis stimulum: reliquos micat inter, eburno
 Insignis capulo, et positus ex ordine gemmis.
 Hoc furtim Zrinyii Genius, quo Praeside vixit,
 80 Nascentique datus quondam comes, abdita rerum,
 Venturosque suo caelabat in ordine casus:
 Quae fortuna Duci, miseraeque quis exitus arcis
 Immineat? Tristis quae meta novissima belli?
 Divae Fatorum magnae decreta Pronoeae.

[5]

85 Zrinyius incassum rapidas restinguere flammam
 Ut vidit socios, et hiantia maenia labi
 Semirutis tectis; ruit huc festinus, et arma,
 Conclamat, ferte arma, Viri! spes omnis in armis.
 Cum subito Genius, vultum Cerconis, ^{9.)} et ora
 90 Gressumque, et vocem simulans, in limine primo
 Obtulit ardenti ferrum, caelataque ferro
 Fata. Stupet tristi percussus imagine rerum
 Zrinyius, obtutuque videns defixus in uno
 Venturos casus, et ineluctabile fatum,
 95 Inclamat socios: subito concurritur. Ut cum

(34)

Vestigavit apes, latebroso vimine clausas
 Pastor, et ingrato replevit cerea fumo
 Castra, aditu fugiunt illae, mussantque recessu
 Imo stipatae, teneris et spicula rostris
 100 Exacuunt, magnoque Ducem stridore sequuntur
 Conveniunt socii: contra venit obvius Heros
 Fatigerum gestans ense, dein talia fatur:

[6]

Quo res summa loco? Quae sit fortuna? videtis,
 Praestantes animi Pugiles, dulcesque meorum
 105 Relliquiae! ^{10.)} infidae exemplum memorabile sortis
 Cernitis, ardentis ingentia tecta Penates:
 Cernitis; at palmam vobis Deus abnuat istam.

Pugnastis, satis est: nec vos piguisse laborum,
 Arbitror, o socii! quin, si fortuna fuisset,
 110 Invida nec nostram properarent fata ruinam,
 Impia convertis genuisses, Thracia, fatis.
 At palmae genus est, hostili occumbere ferro,
 Id superat: Patriae hunc etiam donate laborem,
 Hunniadae! quis turpe mori sibi ducat in armis,
 115 Pro Patriisque jacere focis? Miretur Avorum

(35)

Robur, et in bustis, interque cadavera quaerat
 Posteritas tumulos, longorum exempla Nepotum.
 Dicimur Hunniadae fortes, fuimusque secunda
 Donec fata dabant; nunc imperterrita quamvis
 120 Obruitur numero virtus. Data fata sequamur.
 Nec tamen indecores flammis moriemur; inultos
 Turpe mori: madeat proprio quoque sanguine, quisquis
 Hunc fundet, damnetque sui dispendia belli.
 Nunquam monstrabunt digito mea vincula saevi
 125 Bistonidae; dubiis permitto caetera fatis.
 At si non Victor, certe nec victus habebor.
 Sic pugnate, Viri! decus indelebile facti
 Hujus erit, reddetque Viris sua praemia Virtus,
 Et post fata etiam magnas comitabitur umbras.
 130 Non decet, amisso vitam servare Szigetho.

[7]

Dixit: et ense latus fatali cinctus, et Indae
 Tygridis exuviis humeros indutus, eburno
 Gemmam aptat digito: micat ardea vertice summo,
 Aurea sub niveis crepitat quoque bractea pennis.
 135 Pulchra Ducis species, magna est audacia, magni
 In pugnas animi. Non illo fortior Hector

(36)

Usserit Argolicas classes, nec major Achilles
 Circum Trojanos raptaverit Hectora muros.

[8]

At Ducis accensus dictis, fremit arma, furensque
 140 Miles, per medias tanto ruit Auspice flammis,
 Et mediam in mortem; multis tamen ante futurus
 Exitio. Media balista jacebat in aula,
 Hanc signum statuunt pugnae, terraque revulsam

- Huc, illuc jactant, et toto pectore proni
 145 Coniungunt humeris humeros, et vectibus instant:
 Volvitur ad clausos feralis machina postes.
 Stant tormenta loco, primoque in limine portae
 Terrorem vasto, sileant licet, ore minantur.
 Hunniadae plenas nitrati sulphuris ollas
 150 Fundunt, et celeres facto cava viscera ferro,
 Infectoque replent, quantum balista ferebat.
 Panduntur portae: Miles bis, terve per auras
 Circumagit sicca latitantem reste favillam,
 Vestigatque focum: subito vivacia flammam
 155 Sulphura concipiunt, concussaue fundamentis
 Maenia subsultant: properat mors multa canali,
 Et centumper inane pilae, stragemque metalli
 Frustra ferunt: totum cumulata cadavera pontem
 (37) Consternunt: ^{11.)} gemit hic ruit ille, haustusque palude
 160 Morte perit gemina, fundo revolutus in imo.
 Stragibus aequatur vallum; quin trunca per auras
 Membra volant? Vastis sparguntur funera campis.
 Hic capite, ille manu, pedibus volat iste recisis,
 Et cadit in solidam longo post tempore terram.
 165 Juncta manus capiti, pedibus caput, artubus arma
 Mixta jacent: hastae passim, galeaeque videntur
 Campis. At sociis stimulos properantibus addit
 Zrinyius, et: pugnate, inquit, quando ultimus iste
 Debuit esse dies: meus ensis caetera dicet.
 170 Nec mora: densa armis concurrunt arma, viro vir,
 Adversi clypeis clypei, sunt obvia tela
 Telis, hastae hastis, ictus sonat ensibus ensis.
 Hinc, illinc errant incerto vulnere dextrae,
 Grassaturque mucro, cumulaturo funere funus,
 175 Alternoque Virum pensantur damna cruore.
 Ante alios medio moriturus in agmine Zrinyius,
 Fatigerum versat nusquam sine vulnere ferrum.
 (38) Instant et Socii: densa intre millia strictos
 Circumagunt enses, hostiliaque agmina fundunt.

- 180 Non secus, atque alta cum stant aestate manipli
Agris; aut viridi in prato dum falce resectae
Agglomerantur opes ruris: cum gramine pictos
Moesta Pales deflet flores, raptosque Napaeae
Deplorant thalamos, positas faenilibus herbas.
- 185 Sic acres pugnant Hunni, nec vulneris usquam,
Nec memores lethi, tumulantque sub hostibus hostes.
Ille, ut curvato fatalia mittere ab arcu
Spicula molitur, posternitur ense, cadensque
Flebile nescio quid submurmurat: Iste (reciso
- 190 Ut rosa caule) caput flectit, cum sanguine vitam
Turpe vomens: Illi costarum pervia texta
Ferri acies penetrat, ventremque, et viscera fundit
Pannonius mucro: ferit iste, huic haeret in altum
Ad caedem sublata manus, feriensque feritur.
- 195 Saucius huic infrendet equus, colloque superbus
Erigitur, fuseumque solo superobruit hostem.
Haud tamen absistunt Thraces, pluresque peremptis
Stant acies; secta ut cervice repullulat hydra,
Ductoremque petunt: illum tela omnia signant,
- 200 Illum oculi, donec (seu te tuus impulit isthuc
(39)
- Ardor, seu, Zrínyi! jam sic tua fata ferebant)
Incertum, qua missa manu glans plumbea pectus
Verberat. Infractus sed primo vulnere, saevit
Acrius, et stricto ruit in nova vulnera ferro,
- 205 Ensemque hostili rorantemsanguine dextra
Circumagens: nostris istas praemittimus, inquit,
Inferias umbris, et passim plurima Thracum
Corpora dat letho, nec quidquam Ductor inultum
Quod superest de luce, finit; cum dextra fatiscit,
- 210 Depugnat monitis, sociorumque excitat iras.
Hic ferit adversus Zrínyii per tempora Biston
Glande caput, magnaetque animae plura ostia pandit,
Prosternitur Ducem: Jam pluribus exit in auras
Vita viis: imo suspirans pectore Ductor:
- 215 Exacuunt seros, inquit, mea fata nepotes,
Nascaturque olim nostris ex ossibus ultor.

Nunc ego, quod superest animae, Regique, Deoque,
Et Patriae --- Hic rupto vitam sermone reliquit.

O[mnia].A[d].M[ajorem].D[ei].G[loriam].
B[eatae].V[irginis]. Honorem

[A szerző jegyzetei]

[A jegyzetekben található görög szavak ékezetes magánhangzói az eredeti példányban helyes alakjukban olvashatók, ide nyomdatechnikai okból nem voltak átültethetők.]

- I/1.) Petri-Varadinum.
- I/2.) Nobilissima, juris Ottomanici, Achajae Regio, quam Pelops Tantali filius cum Hippodamia, Pisae Regis Oenomai filia, in dotem accepit, et de suo nomine Peloponesum (την τοῦ Πελοπος νησον) appellavit. Vide Diodor[i]. Sicul[i]. lib[rum].5. et Cic[eronis]. 3. Tusc[ularum].44.
- I/3.) Solymanus ducenta amplius Tartarorum millia, si lixas, et calones demas, habuisse in armis hac expeditione dicitur. Joan[nes]. Sambuc[us]. in Append[ice]. Rer[um]. Hung[aricarum].
- I/4.) Praeferunt Turcae in vexillis aut Lunam, aut ensem Haly etc. Vide librum, cui titulus: Mahomets- und Türken-Greuel. cum cupris David. Schust[er]. Memming. part[em]. 5. Illud magis memorabile, quod Nicolaus Esterhazius Hungariae Pro-Rex Anno 1624. Victoria potitus, barbaris eripuit, hac signatum epigraphe: *Mahometo, et Christo Deo*. Istvanf[i]. lib[er]. 40.
- I/5.) Danubius sexaginta auctus fluminibus septem ostiis in Euxinum devolvitur. Ammian[i]. lib[er]. 22. Bonfin[i]. Decad[um]. 1. lib[er].1.
- I/6.) Hic Solymani Dispensator erat, barbaris Quilergibassa dictus, qui in Bosniam, cui praefectus a Solymano fuerat, proficiscens, Siklosini cum trecentis equitibus consedit, et a Szigethanis Praesidiariis, Ducibus Caspare Alapio, et Lupo Paprotovicsio, nocte intempesta interfectus est. Istvanf[i]. lib[er]. 23.

- I/7. Münsterus Bonfinium (Decad[um]. 1. lib[er]. 1.) secutus Quinque-Ecclesias a Peucinorum populorum reliquiis aedificatas, et Peucen (Hungaris Pécs) nuncupatas asserit. Tempore S[ancti]. Stephani Pente (Πέντε quinque) dictas satis constat ex regiis Divi Stephani ad Boniportum, Quinque-Ecclesiarum Episcopum litteris, quibus Diaecesim universam suis definit limitibus, sub quarum finem haec leguntur: *In Civitate nostra Pente etc.* Subinde a Divi Petri Basilica, quam 1009. Divus Stephanus caepit, Petrus Alemannus absolvit, et quaternis, quae illam ambiunt, sacellis urbs Quinque-Ecclesiarum suam appellationem sortita est. Vide Ladisl[aum]. Turoczium, et nuper editam Hung[ariae]. Topograph[iae]. lib[rum].3.c[aput].14.§.3. et 4.
- I/8.) Solymanus, intellecta Mehemetis caede, pontem quem Agriam petiturus, Danubio imposuerat, rescindit, et Dravum, Szigethum trajecturus Exercitum, novo ponte consternit, usus ad id Hamschae, Quinque-Ecclesiarum Praefecti opera. Istvanff[ii]. lib[er]. 23.
- I./9.) Turcae ex Alcorani praescripto (Azoara 12.) corpus sub noctem aqua abluentes admissa interdiu flagitia deleri putant. Ὀλοχρῦσοι μὲν τὰ ἐξω, ut de iis Lucianus ait, καταρραφοὶ δὲ τὰ ἐνδόν·
- I/10.) Est Szigethum Simegiensis Provinciae caput, Styriae non minus, ac Ungariae utile olim adversus Barbarorum excursiones propugnaculum. Quantis calamitatibus cum alias non raro, tum Szigethanae imprimis obsidionis tempore Styriam affligerint Saraceni, vide libr[um]. cit[atam]. Mahomets- und Türken-Greuel part[em].4.
- II/1.) Erat Caspar Alapius Zrinyii ex Sorore nepos, multarum et ipse palmarum Heros. Istvanff[ii]. lib[er].23.
- II/2.) Se, suosque jurejurando obstrinxit Zrinyius, vitam ante, quam arcis defendendae animum, amittendi. Istvanff[ii]. loc[us].cit[atam].
- II/3.) Furcam in arcis exterioris area constituit, et Militem, quod in Centurionem ferrum strinxerit, ad restem damnavit. Id[em]. ibid[em].

- II/4.) Ab erumpentibus, Matthaeo Sexudio Duce, e propugnaculo Hungaris magnam cladem acceperunt Janiceri. Istvanff[ius]. l[oco].c[itato].
- II./5.) Radovanus, et Franciscus Dando veterani Centuriones, obtenta a Zrinyio erumpendi in hostem potestate, magnaue in castris Solymanni edita strage, fortiter dimicantes geminatis glandibus ceciderunt. Istv[anffius]. l[oco].c[itato].
- II/6.) Post Radovani, et Dandonis eruptionem nulli factam esse a Zrinyio excurrendi potestatem refert Istvanff[ius]. l[oco].c[itato].
- II/7.) Bulucbassa, et Jusuphus Janicerorum Praefecti a Radovano, et Dandone cum compluribus aliis caesi. Auth[or]. cit[at]us. ibid[em].
- III/1.) Tanto in explendis palustribus locis studio laboratum fuisse a Barbaris, refert Istvanff[ius], ut ab eo opere ne Duces quidem eximii essent l[oco].c[itato].
- III/2. Triginta barbarorum millia hac obsidione periisse refert Joan[nes]. Sambuc[us] in Append[ice]. rer[um]. Hungar[icarum].
- III./3.) Incensa est coniectis ab hoste ignibus arx interior sexto Id[ibus]. Sept[embris]. Octavo, et tricesimo obsidionis
- III/4.) Enarrat illa Vir Clariss[imus]. Jacob[us] Tollius in Epistola ad amicum suum Nicolaum Witsen de Zrinyianis Aedibus sic scribens: Suspensae erant in porticibus exuviae Turcarum, arcus, pharetrae, mallei, clypei, reliquaue id genus arma. Videre erat in atriis suspensa vexilla, quae ex Turcis capta, multoque sanguine faedata, non incruentam, neque imbellem victoriam denotabant, etc.
- III/5.) Cladem, qua Anno 1543, in Albenses contra datam fidem saeviit Solymannus, egregie ultus est Zrinyius, caesis ad Somlonis agrum ternis Tartarorum millibus. Joan[nes]. Martin[us]. Stella. in epist[ula]. de rebus a Solymanno in Hung[aria]. gestis ad Guiliel[mum]. et Michaëlem Fratres data.
- III/6.) Arslanis Bosniae Praefecti copias ad Claudium montem excubantes Szigethani Praesidiarii ad interuicium deleuerunt. Anno 1562. Istvanff[ius]. lib[er].21.

- III/7.) Anno 1556. Aly Eunuchus Purpuratus, Rinniam flumen, ut adversus Thomam Nadasdium Hungariae Pro-Regem Babocsam defenderet, vado superare conatus, ingentem a Zrínyio cladem accepit. Istvanf[ius]. lib[er].19.
- III/8.) Zrinyium in postremo certamine paterno usum ense refert. Istvanf[ius].lib[er]. 23.
- III/9.) Franciscus Cerco, vel Cerenco Zrinyii Cubicularius. Id[em]. ibidem.
- III/10.) Erant sub finem sexcentis haud plures nostri; quorum tamen virtute contra innumerabilem barbarorum multitudinem obsidio in octavum, et tricesimum diem extracta est. Auth[or]. cit[atus]. I[oco].c[itato].
- III/11.) Sexcentis plures barbaros hoc ictu interiisse dicit Aut[or].cit[atus].

III.

A szerző jegyzeteinek magyarázata

Az *Argumentum*hoz: Istvánffy Miklós: *Historiarum de rebus Ungaricarum libri XXXIV (XXXVIII)* c. művének kiadásairól ld. *Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentiis [!] ab initiis usque ad annum 1700 – A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig*, composuit – összeállította Kulcsár Péter, Balassi Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2003, 253-254. (E könyvet a továbbiakban Kulcsár, *Inventarium* címmel rövidítjük). Sokáig kéziratban lévő XVII. századi fordítását nemrég adták ki: Istvánffy Miklós, *Magyarok dolgairól írt históriája*, Tállyai Pál XVII. századi fordításában, I/2, 13-24. könyv, sajtó alá rendezte Benits Péter, Balassi Kiadó, Budapest 2003. A XXIII. könyvet ld. 396-436. (A továbbiakban a következő módon hivatkozunk rá: Istvánffy – Tállyai.)

I/1. Péterváradot 1526-ban, a mohácsi csata előtt foglalta el Szulejmán szultán.

I/2. Diodórosz művének Pelopsz házasságára és országalapítására vonatkozó helyének adata nem pontos. A valószínű hely: Diod. 4,73,2. Ld. *Diodori Bibliotheca historica*, rec. Fridericus Vogel, Vol. I, Teubner, Lipsiae 1888, 513-515. – Hasonlóképpen téves a Cicero-

hivatkozás is. A helyes adat: Tusc. III. 26. Vö. vagy ld. *Ciceronis Tusculanarum Disputationum libri V*, Für den Schulgebrauch erklärt von Otto Heine,⁴ B. G. Teubner, Leipzig 1892, II, 18. Cicero itt egy vagy két ismeretlen, illetve elveszett drámából idéz Pelopsz házasságával kapcsolatban:

*Tántalo prognátus, Pelope nátus, Qui Quondam á sorcu
Oénomao rege Hippodameam ráptis nanctust núptiis?*

Megjegyzendő, hogy a jezsuita tanrend a poétikai osztályban kötelezően olvastatta Cicerónak e művét, az I. könyv kivételével(!); vö. Monumenta Paedagogica Societatis Iesu, Nova editio penitus retracrata, edidit Ladislaus Lukács S. I., V, *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu* (1586 1551 1599), Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1986, 152.

1/3. Zsámboky János Bonfini-kiadásához illesztette többek között a szigeti ostrom leírását: *De Giulae et Zigethi exitu 1566*, vö. Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades*, edd. I. Fögel, B. Iványi, L. Juhász, B. G. Teubner, Lipsiae 1936, Tomus I, Introductio, XLII.

1/4. David Schuster: *Mahomets und Türcken Grewel*, Frankfurt am Main 1664 (App. H. 2080). A mű még a költő Zrínyi Miklós életében született, éppen ezért nagy terjedelemben tárgyalja a téli hadjárat eseményeit, sőt úgy gondolja, hogy az akkor folyó háború végleg meg fogja törni az oszmánok erejét. Többek között Zrínyi Miklós arcképét is közli (i.m. a 214. o. után külön lapon), ahol a metszet alján alul az eszéki híd felgyújtása látható, felül a hadjárat által érintett helyek térképe, a bal sarokban pedig Zrínyi, a jobb sarokban viszont Hohenlohe mellképe. (Vö. *A Zrínyi család ikonográfiája*, a bevezető tanulmányt írta és a katalógust összeállította Cennerné Wilhelmb Gizella, Balassi Kiadó, Budapest 1997, 159, D 139; a címben Hohenlohe helyett tévesen a nagyvezér mellképe szerepel.) A hivatkozott hely a következő (i.m. 321-322):

„Ihre *Fahnen* betreffend, schreibet zwar Sebastian Franck im 2. Theil seines Weltbuchs /m. f. 106. a. daß sie ein Härinien [?] Locken an einem auffgerichteten Spieß oder Stangen fliegen lassen, von unterschiedlichen Farben, wobey ein ieder Kriegsmann abnehmen könne, und wissen wohin er gehöre. Aber das fündet sich zu unseren Zeiten nicht. Vor diesem mag es wol also gewesen seyn. Anno 1624.

20. Ian. hat *Herr Esterhasi/* Obrister zu Neuhausel, under aderem Ihrer Römischen Käyserlichen Mayestät etliche Türckische Copy-Fahnen praesentirt, auff deren einem diese Wort gestanden: Mahometo, et Christo Deo, Wie in der Franck furter Relation besagten Jahrs n. p. 75. zu finden.

Sonsten haben sie in ihren Fahnen ein Sebel gemahlt, von welchen sie sagen, daß er ein Abbildung deß Sebels deß Haly, Mahomets Tochtermanns, so der fünffte Amiras gewesen, wie part. 3. c. IV. angezeigt worden seye. Welcher Haly den Christen mit solchen seinem Sabel, den sie *Sulficar* nennen, sorders Schaden solle zugefüget haben. Ich erinnerte mich zwar wol, in dem ich dieses geschriben, daß ich zu Marburg Anno 1642. in S. Elisabethae oder der Teutschen-Hauß Kirchen etliche Türckische Fahnen auffgesteckt oder hangen gesehen, weilen sie aber ziemlich hoch droben, und alt, ich auch blöder Augen war, konte ich selbiger Zeit nicht erkennen, ob ein Sebel, oder ein Schwein etc. in denselben gemahlet gewesen. Diß allein sahe ich, daß sie eine Farb gehabt haben, und sehr lang waren, die weit herunder, mit 2. Spitzen oder Zipflen reicheten. Ihre Hauptfahnen, (was bey uns der Käyserliche Adler) halten sie hoch, und gleichsam für heilig. Sonderlich aber haben sie ein geweichten grünen Fahnen, welcher in ihrer vermeinten heiligen Stadt Mecha im Tempel auffgehalten, und allein in ihren höchsten Kriegsnohten von dannen abgeholt, und mit grossen Solennitäten in das Lager gebracht und geführet wird. Deme bestellen sie alsdann ein sonderbar Gezelt, brennen ihm zu Ehren viel Amplen und Liechter, Lampen und Facklen, als einem grossen Heiligthum, schreiben ihme auch sonderbahre Krafft und Sieg zu, und bewachen ihn gantz fleissig. In diesem heiligen Fahnen ist ein Regenbogen, sambt deß falschen Propheten Mahomets Angesicht abgebildet. Ein solchen hat Anno Christi 1595. im Septemb. Fürst Sigismundus in Siebenbürgen, den Türcken mit Gewalt abgenommen, welchen er nachgehends nach Rom geschickt, und dem Pabst verehrt. Wie die Ungarische und Siebenbürgische Teutsche Chronica bezeiget, m. p. 251. In ettlichen Kupfferstücken hab ich gefunden, daß sie den Mond und Stern in ettlichen führen, bilde mir auch ein, werde in vielen mit Arabischen Buchstaben schreiben stehen: *Es ist ein Gott, und Mahomet, sein Prophet.* An ihren Rennspissen aber führen sie Fähnlein von allerley

Farben, wie es etwan einem gelustet, wie auch vor Zeiten unsere Doppelsöldner gethan haben, und theils nach thun.“

Mint látható, Esterházy Miklós nádori rangját már Istvánffyól merítette Platthy Mátyás, azonban az egész történetet magától Schustertól. – Nagyön fontosnak tartom megjegyezni, hogy a „Zöldfíkar“-ral vagyis Ali nevezetes és a világhatalomi hivatást jelképező kardjával, mint motívummal a költő Zrínyi Miklós is él, vö. Szörényi László: *Hunok és jezsuiták*, Budapest 1993, 13, 148.

- 1/5. A hivatkozás pontos helye: *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt*, rec. V. Gardthausen, I, B. G. Teubner, Lipsiae 1874, XXII, 8, 44-45. Magyar fordítását ld. Ammianus Marcellinus: *Róma története*, ford. Szepesy Gyula, Európa Kiadó, Budapest 1993, 293. – Bonfininál a hivatkozott hely: Antonius de Bonfinis: *Rerum Ungaricarum decades*, Decas I, Liber I, 115-130 edd. I. Fógel, B. Iványi, L. Juhász, B. G. Teubner, Lipsiae 1936, Tomus I, 12-13. Magyar fordítását ld. Antonio Bonfini, *A magyar történelem tizedei*, ford. Kulcsár Péter, Balassi Kiadó, Budapest 1995, 19-20.
- 1/6. Vö. Istvánffy–Tállyai 400-402.
- 1/7. Sebastian Münster könyvének adataira vö. Apponyi II. 1731. – Turóczi László könyve: Ladislaus Turóczi: *Ungaria suis cum regibus compendio data*, Tyrnaviae 1729; én az OSZK-ban a következő, második kiadást használtam: Cassoviae 1744, 125 (Pécs nevének eredetéről és Szent István leveléről). – A Platthy jegyzetében „a minap kiadott“ topográfiát könnyen azonosíthatjuk, ez nem egyéb, mint Michael Bonbardus (= Bonbardi): *Topographia Magni Regni Hungariae* [...] c., Bécsben 1718-ban kiadott könyvének újabb, azonos című javított és bővített változata: *Topographia Magni Regni Hungariae, olim a quodam Soc. Jesu sacerdote conscripta, nunc studio cujusdam ex eadem Societate sacerdotis emendata et aucta*, Viennae 1750. (A Pécsre vonatkozó részt az első kiadás 58-59. oldalán olvastam az OSZK-ban.)
- 1/8. Magyarul ld. Istvánffy–Tállyai, 402.

I/9. Értesülését a törökök, illetve muszlimok rituális tisztálkodásáról a szerző Schuster könyvéből meríti. Ld. *Gebett und Waschen* (i. m. 59-61):

„Es is aber der heilige und andächtige Mahomet mit seinen Bettstunden und Gebett noch nicht vergnüget, sondern damit ja alles rein, heilig, sauber unnd Ceremonialisch genug sey, erfordert er auch weiters, Az. XII. m. f. 38. daß und ehe ein Mahometan bette, er zwar auch seinen Leib unnd Gliedmassen sauber butzen, reinigen und waschen solt; da sollen sie waschen ihre Händ, Arm, Mund, Nasen, Ohren, Augen, Haar, Haupt, Fuß, Scham, etc. ja den gantzen Leib; welches er, zweiffels frey, von den Juden, Hemerobaptistae genannt, genommen, als welche sich täglich gewaschen, unnd dardurch die Sünden abzu waschen ihnen selber närrisch eingebildet; auch lehren, wer sich nicht täglich wüsche, könne nicht seelig werden.“

Egyébként Schuster téved, mert a hivatkozott 12. szúra a bibliai József történetéről szól, a rituális tisztálkodásról beszél viszont a Korán 5. szúrájának 6. fejezete, ld. *Korán*, ford. Simon Róbert, Helikon Kiadó, Budapest 1987, I. kötet 76. – A Lukianosz-idézet a „Levelezés Kronosszal“ (görögül Episztolai Kronikai) című műből való, ld. *Luciani Samosatensis Opera*, Ex recognitione Caroli Iacobitz, Vol. III, B. G. Teubner, Lipsiae 1904, 316. Magyar fordításban: „[Tudsz-e talán egyet is mutatni közülük (ti. a gazdagok közül, Sz. L.), ...aki nem olyan, mint a tragédiákban használatos jelmez:] kívül csillog az aranytól, belül viszont össze-vissza van foltozva.“ Ld. Lukianosz *Összes művei*, Második kötet, Magyar Helikon, Budapest 1974, 538 (ford. Bollók János).

Érdemes egyébként figyelembe vennünk azt, hogy a jezsuita iskolai rendtartás Lukianosz olvasását – nyilván tiszta prózastílusa miatt – előírta a poétikai osztályban! Vö. Ladislaus Lukács, i. m. 153. – Platthy Mátyás egyébként öreg korában írott – a korai egyháztörténetről szóló – művében elítélte Lukianoszt, mint olyan szerzőt, aki minden vallást nevetségessé tett, ld. Matthias Platthy: *Primordia sanctae catholicae et apostolicae ecclesiae* [...], Budae 1790, V. 148.

I/10. Ld. Schuster, i. m. 101-214.

II/1. Istvánffy–Tállyai, i. m. 414.

II/2. I. h.

II/3. Zrínyi komornyikja, Ferenac Črnko vagy Cerenko Ferenc – mint köztudott – hűségesen leírta az ostrom eseményeit. Nála azonban a bitófát nem általában a vár külső területén állítják fel, hanem a város kapuja előtti trágyadombon! A szöveg latin fordítója, Budina Sámuel azonban túl illetlennek találta a trágyadombot, ezért elhagyta, sőt a bitófát is keresztel helyettesítette (Vö. Ruzsás Lajos – Angyal Endre: „Cserenko és Budina”, *Századok* 1971, 57-69.) Hozzátehetjük, hogy az eredeti horvát szöveg még durvább, ott egyszerűen a ganajba ütik a bitót. (Vö. Ferenac Črnko: *Podsjeđanje i Osvojenje Sigeta*, I, Popratni tekstovi, Urednik knjige prof. dr. Milan Ratković, Liber, Zagreb 1971, 11.) Elgondolkoztató, hogy nem ez a keresztté nemesült bitó adta-e annak az ismeretlen festőnek az ötletet, aki a Magyar Nemzeti Galériában őrzött XVI. századi festményen Zrínyit a várkapu előtt felállított keresztnél imádkoztatja?! Vö. Király Erzsébet – Kovács Sándor Iván: „*Adria tengernek fönnforgó hajjai*”. *Tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatáról*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1983, 140-141. – Mindenesetre sem Cerenko, sem Budina, sem Istvánffy nem írják azt, hogy a bitót valóban használták volna; az elrettentő kivégző eszköz felállítása után a lázadó katonát példaadásul karddal ölik meg, és nem a hóhér kötelével! Ez utóbbi feltétlenül Platthy Mátyás leleménye.

II/4. Sexudius; a Szecsődy név átírásához ld. Istvánffy–Tállyai, 414.

II/5. I. m. 416.

II/6. I. m. 417.

II/7. I. m. 416.

III/1. I. m. 417.

III/2. Vö. az I/3. jegyzetben idézett művet.

III/3. Vö. Istvánffy–Tállyai, 420 skk.

III/4. Vö. Jacobi Tollii: *Epistolae itinerariae: ex Auctoris Schedis Postumis Recensitae, Suppletæ, Digestæ; Annotationibus, Observationibus et Figuris adornatæ, cura et studio Henrici Christiani Henninii, Amstelaedami, Typis Francisci Halmae, Typographi, [...] MDCC*; a szóban forgó, Nicolaus Wittsenhez írott levél címe: *Iter Graeziense et Hospitum Serinium*, i. m. 237-260, a jegyzetben idézett szöveget ld. uo. 241. Platthy Mátyás a szöveget némileg szabadon idézi, így pl. a „reliquaque“ szó helyett az eredetiben „aliaque“ áll, az „erat“ helyett pedig „licebat“. Ráadásul a két mondat között egy harmadik, kihagyott mondat is szerepel. Azt természetesen magától értendőnek kell venni, hogy a költő Zrinyi Miklós csáktornyai várának berendezésére vonatkozó adatokat a szerző minden további nélkül felhasználja a szigetvári Zrinyi Miklós műgyűjteményének jellemzésére! Tolliusról vö. Szamota István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054-1717*, Franklin Társulat, Budapest 1891, 284-289; valamint Kulcsár: *Inventarium*, 545.

III/5. Vö. Ioannes Martinus Stella: *De turcarum successionibus = De Turcarum in Regno Hungariae annorum MDXLIII. et XLIV. successibus ad Guilelmum et Michaelem Martinum Stellam fratres epistolae quatuor ad novam editionem Schardianam recognitæ et emendatæ*, in Schwandtner: *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, 618; vö. Kulcsár: *Inventarium*, 501.

III/6. Ld. Istvánffy–Tállyai, 323-324.

III/7. I. m., 237-246.

III/8. I. m., 423.

III/9. I. h.; vö. Budina Sámuel: *Históriája magyarul és latinul Szigetvár 1566. évi ostromáról*, fordította és jegyzetekkel ellátta Molnár Imre, a fordítást az eredetivel egybevetette Berényiné Révész Mária, Várbaráti Kör, Szigetvár 1978, 22, 42.

III/10. Istvánffy–Tállyai, i. m. 425.

III/11. I. m., 424.